

DEBIUTY

Weronika Łubian

---

weronikalubian19@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3570-6420
Uniwersytet Warszawski
Krakowskie Przedmieście 26/28
00-927 Warszawa

Światowe i narodowe dziedzictwo kulturowe a reintegracja tzw. marmurów partenońskich

World heritage and national heritage in the context
of the reunification of the Parthenon Marbles

Summary: This article provides an exposition of two approaches to the integrity of cultural heritage: cultural nationalism and cultural internationalism. The controversy over the Parthenon Marbles between Greece and the United Kingdom illustrates this issue. The dispute has no resolution within the bounds of current legal norms. Furthermore, the international community has not yet reached a consensus on the legal, ethical, historical, and cultural bases upon which the issue could be resolved. Direct negotiations between the two interested parties could potentially provide the optimal path to a resolution, yet they require goodwill from both sides. In the event of a prolonged impasse in the negotiations, an intervention by the Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property (ICPRCP) may be useful.

Keywords: Parthenon Marbles, reintegration of national heritage, return of cultural objects, museum, ICPRCP

Streszczenie: Celem artykułu jest pokazanie dwóch możliwych stanowisk wobec reintegracji narodowego dziedzictwa kulturowego – narodowego i światowego. Szczególnie dobrze ujawniają się one w kontekście starań Grecji o odzyskanie tzw. marmurów partenońskich z Wielkiej Brytanii. Reintegracja rzeźbionych części świątyni nie może dokonać się na podstawie współczesnych norm

prawnych. W społeczności międzynarodowej nie ma zgodności co do jej legalnych, etycznych, historycznych i kulturowych podstaw. Najlepszym sposobem rozwiązania problemu mogłyby być negocjacje między zaangażowanymi podmiotami. Nie są one jednak możliwe bez dobrej woli obu stron. W długi konflikt został nawet włączony Międzyrządowy Komitet ds. Wspierania Zwrotu Dóbr Kultury do Kraju Pochodzenia lub Restytucji w Przypadku Nielegalnego Wywozu (ICPRCP).

Słowa kluczowe: marmury partenońskie, reintegracja narodowego dziedzictwa kulturowego, zwrot dóbr kultury, muzeum, ICPRCP

Wprowadzenie

John Henry Merryman zauważył, że we współcześnie obowiązujących aktach prawa międzynarodowego zostały utrwalone co najmniej dwa sposoby postrzegania dziedzictwa kulturowego: światowy i narodowy¹. Dobra kultury mogą być traktowane jako składniki wspólnego dziedzictwa całej ludzkości niezależnie od miejsca ich pochodzenia czy obecnego położenia. Takie podejście jest charakterystyczne dla krajów zamożnych gospodarczo, np. Wielkiej Brytanii czy USA, które na przestrzeni wieków gromadziły dzieła sztuki pochodzące z uboższych państw². Przeciwieństwem jest koncepcja narodowa, zgodnie z którą dobra kultury powinny należeć do państwa, na terenie którego zostały wytworzone³. Podejście to jest typowe dla krajów bogatych w dobra kultury, lecz słabiej rozwiniętych gospodarczo⁴.

Współcześnie państwa, które utraciły swoje dziedzictwo, domagają się jego reintegracji. Jednym z najśtywniejszych przykładów spraw tego typu jest ponawiany wciąż apel Grecji o zwrot rzeźbionych części Partenonu, które od XIX w. znajdują się w Wielkiej Brytanii. W czasie, kiedy terytorium współczesnej Grecji należało do państwa osmańskiego, tzw. marmury partenońskie zostały wywiezione przez lorda Elgina, a następnie sprzedane Muzeum Brytyjskiemu. Mimo braku dowodów, które świadczyłyby o nielegalności działań brytyjskiego dyplomaty, władz państwowych czy instytucji kulturalnych, Grecy od 1982 r. oczekują reintegracji ateńskiej świątyni. Wielka Brytania permanentnie odmawia zaś rozmów, gdyż nie widzi podstaw do wydania marmurów.

---

¹ J.H. Merryman stosuje terminy *cultural internationalism* i *cultural nationalism* – zob. J.H. Merryman, *Two Ways of Thinking About Cultural Property*, „The American Journal of International Law” 1986, vol. 80, nr 4, s. 831-853.

² M. Rau, *Nielegalny obrót dziełami sztuki w wybranych porządkach krajowych i prawie ponadnarodowym. Zagadnienia porównawcze odnośnie do przepisów karnych market nations i source nations*, „Studia Prawnicze i Administracyjne” 2014, nr 9(3), s. 33-38.

³ J.H. Merryman, op. cit.

⁴ M. Rau, op. cit.

Marmury partenońskie a reintegracja narodowego dziedzictwa kulturowego

Halina Nieć w pracy poświęconej analizie międzynarodowej ochrony integralności narodowej spuścizny kulturalnej wykazała, że reintegracja narodowego dziedzictwa kulturowego wynika z prawa każdego narodu do zachowania swojej odrębności kulturowej. Według tej autorki w prawie międzynarodowym wykształciła się już zasada terytorialnej więzi dóbr kulturalnych. Polega ona na silnym związku dziedzictwa kulturowego i terytorium, na którym zostało ono wytworzone. Zasada takiej więzi wynika z rozwoju norm prawa międzynarodowego. Współcześnie określają one znacznie szerszy niż wcześniej zasięg suwerenności, który rozciąga się również na elementy, których nie uwzględniano w tradycyjnym ujęciu tego terminu. Należy tu np. ochrona narodowego dziedzictwa kulturowego. Nieć zauważyła, że zasada jedynie w wyjątkowych przypadkach miała swoje zastosowanie w stosunku do dzieł sztuki, które zostały przewiezione na inne terytorium w czasie pokoju bądź pozyskane drogą kupna⁵. Restytucja dziedzictwa kulturowego jest zatem jedną z konsekwencji naruszenia prawa międzynarodowego, na skutek którego podmiot jest zobowiązany zwrócić nielegalnie pozyskane dobra kultury⁶. Ponieważ zasada terytorialnej więzi dóbr kultury jest przejawem obowiązku poszanowania suwerenności innych narodów, pociąga za sobą również inne następstwa, m.in. stosowanie ich wewnętrznych ustawodawstw dotyczących ochrony dziedzictwa i współpracowanie w odzyskiwaniu nielegalnie wywiezionych dóbr kultury⁷. Mimo szczególnej więzi łączącej dobra kultury z terytorium, na którym zostały wytworzone, prawo międzynarodowe nie nakazuje zwrotu dóbr kultury czy reintegracji dziedzictwa kulturowego, które zostało rozczłonkowane bez naruszania norm prawnych. Mając na uwadze to prawo, Wielka Brytania nie ma powodów, by przekazać Grecji marmury partenońskie.

Późniejsze konwencje międzynarodowe, chociaż są znane jako instrumenty służące do reintegracji narodowego dziedzictwa kulturowego, nie mają zastosowania do sprawy marmurów partenońskich. Jednym z aktów prawa międzynarodowego obejmującym kwestie reintegracji dziedzictwa jest Konwencja UNESCO dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobieganiu nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury z 1970 r.⁸ Zakazuje ona muzeom i innym instytucjom nabywania dóbr kultury nielegalnie wywiezionych

⁵ H. Nieć, *Ojczyzna dzieła sztuki. Międzynarodowa ochrona integralności narodowej spuścizny kulturalnej*, PWN, Warszawa-Kraków 1980, s. 101-143.

⁶ W. Kowalski, *Restytucja dzieł sztuki w prawie międzynarodowym*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1989, s. 17-20.

⁷ H. Nieć, op. cit., s. 143-156.

⁸ Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobieganiu nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r., Dz. U. z 1974 r. Nr 20, poz. 106.

po 1970 r. z innego państwa strony Konwencji. Innym aktem prawa międzynarodowego dotyczącym reintegracji narodowego dziedzictwa kulturalnego jest Konwencja UNIDROIT o skradzionych lub nielegalnie wywiezionych dobrach kultury z 1995 r.⁹ Zobowiązuje ona państwa strony do zwrotu nielegalnie wywiezionego przedmiotu, m.in. wtedy, gdy zmienia to kontekst dobra, negatywnie wpływa na integralność przedmiotu, uniemożliwia przekazywanie i utrwalanie wiedzy lub przedmiot ten ma istotne znaczenie kulturowe dla państwa wnioskującego.

Mimo braku podstaw do żądań zwrotu czasem udaje się to załatwić drogą sądową. Geoffrey Robertson w swojej analizie systemu prawa pod kątem reintegracji dziedzictwa greckiego wyszczególnił przykładowe wyroki, które w jego opinii dowodzą, że suwerenność państwa rozciąga się na zarządzanie dobrami kultury: wyrok Sądu Najwyższego w Irlandii z 1988 r. w sprawie *Webb v. Ireland*, wyrok Angielskiego Sądu Apelacyjnego z 2009 r. w sprawie *Iran v. Barakat Galleries Ltd* oraz wyrok Sądu Najwyższego w Indianie z 1990 r. w sprawie *Autocephalous Greek-Orthodox Church of Cyprus v. Goldberg*¹⁰. Mimo że należą one do nielicznych, na ich podstawie Grecja mogłaby się ubiegać zwrot marmurów na drodze sądowej. Innym rozwiązaniem jest skorzystanie z forum międzynarodowego. Przykładem mógłby być Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, pod warunkiem że zaangażowane strony przyjęłyby jego jurysdykcję oraz istniałyby stosowne zobowiązania prawne¹¹. Na razie Grecja koncentruje się tylko na działaniach dyplomatycznych, zapewne z obawy, że niekorzystny dla niej wyrok pozbawiłby ją możliwości osiągnięcia celu innymi środkami.

W przypadku braku możliwości wykorzystania wiążących norm prawnych starania o reintegrację są opierane na normach moralnych. Chodzi bowiem o umieszczenie dobra w jego pierwotnym kontekście, co wzbogaca samo dobro i miejsce, w którym się znajduje. W większości przypadków takich zwrotów możemy mówić o zastosowaniu norm grzecznościowych. Tworzone są one przez praktykę, której towarzyszy przekonanie, że tego wymaga tradycja i etykieta, a nie zwyczaj międzynarodowy. Przekazanie eksponatów muzealnych bywa uzasadnione wyjątkowymi okolicznościami lub odbywa się w formie długoterminowych wypożyczeń. Gesty te nie stanowią więc źródła prawa, które wskazywałoby na obowiązek wydania marmurów partenonskich do kraju pochodzenia.

Przykłady reintegracji, o której tu mowa, w zdecydowanej większości są zależne od dobrej woli państw, dialogu międzykulturowego i przestrzegania etyki. Bywają też uwarunkowane czynnikami politycznymi. Za najskuteczniejszą drogę do

⁹ Tłumaczenie polskie: *Konwencja UNIDROIT o skradzionych lub nielegalnie wywiezionych dobrach kultury*, tłum. W. Kowalski, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1996.

¹⁰ G. Roberson, *Who owns history? Elgins Loot and the Case for Returning Plundered Treasure*, Biteback Publishing, London 2020, s. 128-132.

¹¹ A. Gerecka-Żołyńska, *Wprowadzenie*, w: A. Gerecka-Żołyńska (red.), *Restytucja zabytków w Polsce. Ograniczenia i perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2019, s. 11-12.

rozwiązania tego typu sporów uznawane są środki dyplomatyczne¹². W przypadku marmurów partenońskich możliwość osiągnięcia konsensusu przekreśla jednak niezmiennie stanowisko Wielkiej Brytanii. Podważa ona tezę, że dobra kultury są stale związane z państwem, w którym zostały wytworzone. Podkreśla jednocześnie, że działalność kulturalna ludzkości nie pokrywa się z politycznie wyznaczonymi granicami, a spadkobiercami dziedzictwa nie powinny być więc narody, lecz powinno ono należeć do ludzkości. Natomiast dobra kultury prezentowane w muzeach encyklopedycznych, tj. British Museum, ułatwiają zrozumienie różnorodności i pomagają przezwyciężyć wielorakie uprzedzenia. Wspomniany już Merryman uważał, że dobra kultury powinny znajdować się w miejscu, w którym będą miały zapewnioną najlepszą ochronę, najliczniejszą publiczność i gdzie będą dostępne dla badaczy¹³. Zdaniem Brytyjczyków takie warunki zapewnia rzeźbom British Museum. Postawę wzmacnia obawa, że zwrot marmurów do Grecji byłby niebezpiecznym precedensem, stanowiącym podstawę dla innych państw do składania wniosków o reintegrację dziedzictwa¹⁴.

Historyczne uwarunkowania sporu o marmury partenońskie

W 1801 r., kiedy Ateny znajdowały się na terytorium osmańskim, lord Elgin, nadzwyczajny ambasador brytyjski w Konstantynopolu, wywiózł do Londynu marmury partenońskie, czyli 15 bogatych płaskorzeźb, 17 figur z frontonu i 75 m fryzu. W owym czasie stosunek Turków Osmańskich do antycznych dóbr kultury znajdujących się na tym terenie nie był jednoznaczny. Z jednej strony możemy domniemywać, że postawienie meczetu w miejscu Partenonu uchroniło go przed doszczętnym zniszczeniem¹⁵. Jednocześnie warto podkreślić, że władze osmańskie oficjalnie sprzeciwiały się wywożeniu części Partenonu poza granice miasta¹⁶. Z drugiej zaś strony był to czas zamieszania, grabieży i niestabilności politycznej, a ze względu na strategiczny charakter miejsca wojska tureckie przeznaczyły Akropol do wyłącznego użytku wojska¹⁷. Niewątpliwie tym samym wystawiły go na niebezpieczeństwo¹⁸. W 1687 r., kiedy Wenecjanie zaatakowali Akropol, bomba wbiła się w dach Partenonu i spowodowała eksplozję zapasów gromadzonego

¹² E. Korka, *Final Synthesis and Conclusions of the Athens Conference*, w: *Museum International. Return of cultural objects: The Athens Conference*, vol. 61, nr 1-2/241-242, UNESCO, maj 2009, s. 153-159, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000182992> [dostęp: 30.05.2022].

¹³ J.H. Merryman, *The nation and the object*, w: J. Cuno (red.), *Whose Culture? The promise of museums and the debate over antiquities*, Princeton University Press, Princeton–Oxford 2009, s. 187-188.

¹⁴ E. Marlowe, *Why the Elgin Marbles Should Not be Returned to Greece... Yet*, 2021, <https://hyperallergic.com/686631/why-the-elgin-marbles-should-not-be-returned-to-greece-yet/> [dostęp: 15.07.2022].

¹⁵ G. Roberson, op. cit., s. 47-59.

¹⁶ C. Hitchens, *The Parthenon Marbles the Case for Reunification*, Verso, London–New York 2008, s. 35.

¹⁷ J.H. Merryman, *Thinking About the Elgin Marbles*, „Michigan Law Review” 1985, vol. 83, z. 8, s. 1906.

¹⁸ R. Browning, *The Parthenon in History*, w: C. Hitchens, op. cit., s. 34.

tam prochu. Szkody były nieodwracalne: zniszczono dach, kolumnadę i większość rzeźb¹⁹. Po ataku nie podjęto żadnych kroków w celu ochrony budowli, a Partenon popadł w ruinę²⁰. Dodatkowo szkody powiększali odwiedzający go już w tym czasie turyści, którzy nielegalnie przywłaszczali sobie mniejsze fragmenty świątyni, często wykorzystując do tego skorumpowaną lokalną administrację²¹. „Pamiątki” wywożono do wielu krajów, gdzie stawały się przedmiotem nielegalnego handlu²². Tym sposobem bezpowrotnie zaginęło wiele pojedynczych dóbr kultury²³.

W sierpniu 1800 r. lord Elgin, świadomy stanu, w jakim znajdował się Partenon, wysłał do Aten grupę malarzy, architektów i kreślarzy. Ich rysunki, obrazy i rzeźby zainspirowane sztuką antyczną miały być pokazywane Brytyjczykom, tak aby umożliwić im pośredni kontakt ze starożytną architekturą i ją uwiecznić²⁴. Ze względu na ograniczenia prawne utrudniające prace Elgin zażądał od władzy osmańskiej specjalnego pozwolenia, umożliwiającego nieodpłatny wstęp na Akropol, stawianie rusztowań i robienie odlewów architektonicznych detali dekoracyjnych. Sułtan wydał mu w tej sprawie firman, tj. specjalny dokument, dający pracownikom brytyjskiego ambasadora przywileje, jednak ze względu na zmianę sytuacji politycznej szybko przestał on obowiązywać²⁵. Elgin zwrócił się do pełniącego wtedy funkcję zastępcy Wielkiego Wezyra, Kajmakama, swojego przyjaciela, z prośbą o wydanie drugiego firmanu umożliwiającego dalsze prace. Chciał, aby jego wysłannicy mieli swobodny wstęp na Akropol, możliwość malowania i rzeźbienia, wznoszenia rusztowań i kopania wśród gruzów²⁶. Kajmakam wydał zgodę, jednak nie udzielił w niej pozwolenia na wywożenie elementów przytwierdzonych do ruin budynku²⁷. Mary Beard sugeruje, że treść dokumentu prawdopodobnie zależała w głównej mierze od uprzejmości urzędnika, jego interesów bądź przepukstwa. Według tej autorki możliwe jest, że Elgin nadużył swoich praw i wykorzystał wysoką pozycję²⁸. Dokument nazywany drugim firmanem nie zachował się do dzisiejszych czasów. W British Museum znajduje się jego włoska wersja językowa, nazywana przez instytucję tłumaczeniem. David Rudenstine sugeruje, że dokument niekoniecznie musiał być przełożeniem firmanu na popularny ówczesnie język, lecz mógł być wyłącznie projektem dekretu. W tłumaczeniu zabrakło daty, podpisu i pieczęci w postaci odbicia sygnetu. Dodatkowo imię i nazwisko osoby

¹⁹ Ibidem, s. 62.

²⁰ G. Roberson, op. cit., s. 63.

²¹ Ibidem, s. 47-59.

²² W. Clair, *Lord Elgin and the Marbles*, Oxford University Press, Oxford 1998.

²³ J.H. Merryman, *Thinking About...*, op. cit., s. 1907.

²⁴ W. Clair, op. cit., s. 65-66.

²⁵ Ibidem, s. 86.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, s. 89.

²⁸ M. Beard, *Partenon*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2017, s. 87-94.

doręczającej dokument jest zastąpione literami „NN”, co oznaczało ówczasie, że konkretne dane zostaną wpisane później²⁹.

Mimo wątpliwości co do legalności firmanu, a nadto jego istnienia, Elgin zachowywał się tak, jakby uzyskał pełną legitymację do swobodnego działania na Akropolu. Od lipca 1801 r. na jego zlecenie odcinano wyrzeźbione części od budynku i transportowano je do Anglii. Marmury były niekompletne i zniszczone, jednak zakładano, że w późniejszym czasie zostaną one odrestaurowane³⁰. W XIX w. praktyka ta nie została zaklasyfikowana jako kradzież czy wandalizm, lecz jako ratowanie zaniedbywanych dóbr kultury³¹. Niektórzy usprawiedliwiają działania Elgina, twierdząc, że odpowiedzialność za nie ponoszą jedynie ówczesne władze osmańskie. Sporządziły one niejednoznacznie brzmiące instrukcje, które zostały wygodnie dla zainteresowanego zinterpretowane³². Według Merrymana istotne są również dodatkowe dekryty kierowane do wojewody i dizdara Aten oraz pisemne polecenie rządu osmańskiego w sprawie wywozu marmurów do Anglii. Prawnik uważa, że ich treść świadczy o legalności działań Elgina³³. Motywy, którymi kierował się Elgin, nie są znane i prawdopodobnie nigdy ich nie poznamy. Możliwe, że kiedy ambasador zobaczył, w jakim środowisku znajdują się rzeźby, postanowił je uratować. Niewykluczone jednak, że zrobił to wyłącznie dla pieniędzy i prestiżu.

Po powrocie do Wielkiej Brytanii Elgin chciał sprzedać marmury władzom państwowym. W marcu 1816 r. Izba Gmin Parlamentu Brytyjskiego powołała specjalną komisję, która zadecydowała o zakupie kolekcji za środki publiczne, wyceniając ją na 35 000 funtów. Jej działalność budzi jednak wątpliwości: nie przesłuchano strony przeciwnej, nie uwzględniono żadnych dowodów od gubernatora Anten lub urzędników sułtana, nie wysłuchano również opinii prawników co do prawidłowości zachowania Elgina³⁴. Prawdopodobnie komisja wydając decyzję, kierowała się przede wszystkim rentownością inwestycji³⁵. W czerwcu 1816 r. podczas debaty Izby Gmin, mimo obaw co do legalności działań Elgina, większość deputowanych opowiedziało się za zakupieniem rzeźbionych części Partenonu. Sceptycyzm wobec słuszności decyzji wyraził jedynie Hugh Hammersley. Wniósł on propozycję poprawki, na mocy której, w razie jakichkolwiek wątpliwości bądź przyszłych roszczeń Grecji do reintegracji marmurów partenonskich, dobra zostałyby zwrócone.

²⁹ D. Rudenstine, *Trophies for the Empire: The Epic Dispute Between Greece and England Over the Parthenon Sculptures in the British Museum*, „Cardozo Arts & Entertainment Law Journal” 2021, vol. 39, s. 439-443.

³⁰ T. Jenkins, *Keeping Their Marbles: How the Treasures of the Past Ended Up in Museums – And Why They Should Stay There*, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 97.

³¹ Ibidem, s. 98.

³² W. Clair, op. cit., s. 90.

³³ J.H. Merryman, *Thinking About...*, op. cit., s. 1899.

³⁴ G. Roberson, op. cit., s. 85.

³⁵ Ibidem.

W drodze głosowania parlamentarnego deputowani zdecydowali, że taka dodatkowa opcja nie zostanie uwzględniona.

W sierpniu 1816 r. na mocy ustawy parlamentu brytyjskiego przekazano rzeźby do British Museum. Od tego czasu Wielka Brytania utrzymuje, że marmury partenońskie należą do niezależnej od rządu instytucji. Ustawa o Muzeum Brytyjskim z 1963 r.³⁶ zakazuje przekazywania przedmiotów z jego zbiorów bez specjalnej zgody wyrażonej w ustawie. Do tej pory zdarzyło się to dwukrotnie: w przypadku przekazania szczątków ludzkich Aborygenom na podstawie Human Tissue Act z 2004 r.³⁷ oraz w sprawie dóbr skradzionych w czasie II wojny światowej dzięki The Holocaust (Return of Cultural Objects) Act z 2009 r.³⁸ Niektóre zwroty, np. maski Kwakwaka'wakw do Alert Bay w 2005 r., dokonywane są wyłącznie na zasadzie długoterminowych pożyczek³⁹. Neil MacGregor, dyrektor British Museum w latach 2002-2015, zadbał o wizerunek muzeum, w którym wystawiane eksponaty są ogólnoludzkim dziedzictwem. W muzeum encyklopedycznym dzieła sztuki są pokazywane w kontekście kultury światowej, co jest ich dodatkowym walorem. Z tego powodu instytucja niechętnie decyduje się na zwroty narodowego dziedzictwa kulturowego do państw⁴⁰.

Dążenie Grecji do zapewnienia integralności marmurów partenońskich

W 1982 r. Melina Mercouri, minister kultury Grecji, po raz pierwszy oficjalnie zażądała od Wielkiej Brytanii zwrotu marmurów partenońskich. Stało się to podczas międzynarodowej konferencji UNESCO w Meksyku, drugiej edycji *World Conference on Cultural Policies* (dalej: MONDIACULT). Mercouri argumentowała potrzebę reintegracji Partenonu względami artystycznymi, etycznymi i politycznymi. Według niej ponowne złączenie marmurów z Partenonem niesłoby ze sobą korzyść dla całej ludzkości, ponieważ marmury znajdujące się obecnie w British Museum są integralną częścią zabytku o powszechnej wartości. Melina Mercouri solidaryzowała się z innymi państwami ubiegającymi się o zwrot swojego dziedzictwa. Przemówienie było kierowane nie tylko do Wielkiej Brytanii, lecz również do UNESCO. Przedstawicielka narodu greckiego apelowała do organizacji

³⁶ British Museum Act 1963, 10 July 1963, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1963/24/contents> [dostęp: 20.07.2022].

³⁷ Human Tissue Act 2004, 15 November 2004, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/30> [dostęp: 20.07.2022].

³⁸ Holocaust (Return of Cultural Objects) Act 2009, 12 November 2009, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2009/16/introduction> [dostęp: 20.07.2022].

³⁹ A. Sanborn, *The Reunification of the Kwakwaka'wakw mask with its cultural soul*, w: *Museum International. Return of cultural objects: The Athens Conference*, vol 61, nr 1-2/241-242, UNESCO, maj 2009, s. 86, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000182992> [dostęp: 30.05.2022].

⁴⁰ M. Beard, op. cit., s. 182-183.

o moralne wsparcie w dążeniu do zjednoczenia rzeźb z zabytkiem⁴¹. W raporcie końcowym MONDIACULT UNESCO wyraziła opinię, że marmury partenońskie powinny zostać zwrócone, ponieważ są integralną częścią zabytku. Wezwała również Dyrektora Generalnego UNESCO, Amadou-Mahtara M'Bow'a, do udzielania wsparcia w tych działaniach, gdyż mają one na celu ochronę światowego dziedzictwa kulturowego⁴².

Apel o zwrot marmurów partenońskich został również wyrażony w trakcie trzeciej sesji Międzyrządowego Komitetu ds. Wspierania Zwrotu Dóbr Kultury do Kraju Pochodzenia lub Restytucji w Przypadku Nielegalnego Wywozu (dalej: ICPRCP) w 1983 r. Delegacja grecka oświadczyła na tym forum, że rząd Grecji zamierza zaproponować negocjacje z Wielką Brytanią w tym zakresie. Podkreśliła, że jej żądania nie dotyczą wszystkich dóbr kultury znajdujących się poza granicami kraju, lecz wyłącznie marmurów partenońskich, i poprosiła ICPRCP o moralne wsparcie⁴³. Po tym, jak Wielka Brytania odrzuciła prośbę, Grecja złożyła przed komitetem formalny wniosek o włączenie sprawy o zwrot marmurów partenońskich do porządku obrad ICPRCP. W październiku 1984 r. Sekretariat UNESCO oficjalnie przekazał wezwanie sekretariatowi brytyjskiej komisji narodowej UNESCO wraz z prośbą o zawiadomienie British Museum o tej sprawie⁴⁴. Rok później strona brytyjska odpowiedziała, że zwrot marmurów jest niemożliwy ze względu na jej prawo krajowe, zgodnie z którym muzea publiczne są niezależne od decyzji rządu. Zaznaczyła, że w jej opinii British Museum jest lepszym od Akropolu miejscem usytuowania marmurów partenońskich ze względu na otwartość i popularność tej instytucji, a nadto potwierdziła gotowość do współpracy z Grecją w dziedzinie konserwacji i zarządzania marmurami⁴⁵. Na ósmej sesji ICPRCP w 1993 r., Wielka Brytania stanowczo oświadczyła, że marmury partenońskie zostały nabyte legalnie zarówno przez rząd, jak i muzeum⁴⁶.

⁴¹ M. Mercuri, *UNESCO in Mexico*, Meksyk 1982, <https://melinamercourifoundation.com/speeches1/> [dostęp: 30.05.2022].

⁴² *UNESCO World Conference on Cultural Policies*, Mexico City, 26 July – 6 August 1982, Final Report, Recommendation No. 55, UNESCO Doc. CLT/MD/1, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000052505> [dostęp: 30.05.2022].

⁴³ *Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 3rd session, Istanbul 1983, Final Report, UNESCO Doc. CLT.83/CONF.216/8, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000057838?posInSet=1&queryId=1e050da3-2cc5-436a-aa3e-c09e29232569> [dostęp: 30.05.2022].

⁴⁴ *Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 4th session, Athens-Delphi 1985, Final Report, UNESCO Doc. CLT.85/CONF.202/7, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000065016?1=null&queryId=N-EXPLORE-00919496-d54c-4efb-b416-cf18801a243d> [dostęp: 30.05.2022].

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ *Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 8th session, Guatemala 1993, Report by the secretariat, UNESCO Doc. CLT.93/CONF.203/2, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000096166?162=null&queryId=c-decce8b-abae-478e-93fa-638c289cf15f> [dostęp: 30.05.2022].

Od czasu złożenia wniosku UNESCO systematycznie konsultowała się z obiema stronami, jednak nie zmieniały one swojego stanowiska. Trwały brak zgodności stron zmotywował ICPRCP do przeanalizowania hipotetycznych rozwiązań problemu. Komitet poprosił ekspertów różnych dziedzin i Międzynarodową Radę Muzeów (ICOM) o opinie doradcze na temat tego, gdzie powinny znajdować się marmury partenońskie. Zwracano szczególną uwagę na aspekt ochrony dóbr kultury i na to, które państwo jest w stanie lepiej zarządzać marmurami⁴⁷. W tym samym czasie Grecja podjęła wysiłek, aby przedstawić opinię specjalistów, będących głównie zwolennikami zwrotu rzeźb. W czerwcu 1999 r. w Waszyngtonie odbyło się seminarium „The Parthenon marbles, their history and destiny”, sponsorowane przez Society for Protection of Greek Heritage i Corcoran Gallery Art of Work. Natomiast w maju 2000 r. miało miejsce drugie spotkanie w Atenach, zorganizowane przez Centre of European Studies and Humanities „Ioannis Capodistrias”, Cultural Horizons Organization i Wydział Filozofii Uniwersytetu Ateńskiego. Celem wyjaśnienia wzbudzających wątpliwości okoliczności czyszczenia i konserwacji fryzu partenońskiego miedzianymi narzędziami i karborundem w 1938 r. w Duveen, w grudniu 1999 r. również British Museum zorganizowało międzynarodową konferencję. Większość prelegentów uznała działania pracowników muzeum za skandaliczne i niszczyielskie, jednak zaledwie epizodyczne. Szczególne kontrowersje wzbudziło zatajenie sprawy przez władze muzeum przez 60 lat. Mimo ujawnienia tych faktów nie stwierdzono, żeby Akropol były bezpieczniejszym miejscem dla dzieł sztuki. W drugiej połowie XX w. rozwój środków transportu, natężenie ruchu turystów, wzrost zanieczyszczenia powietrza i kwaśne deszcze destrukcyjnie wpłynęły na Partenon, do tego stopnia, że Dyrektor Generalny UNESCO Amadou-Mahar M'Bow zaapelował o szczególną ochronę kompleksu budynków⁴⁸. Aby udowodnić postęp, modernizację i zdolność państwa do właściwej ochrony dóbr kultury, Grecja zdecydowała o zbudowaniu Muzeum Akropolu. Od 1989 r. prezentowała ICPRCP swoje plany i postęp prac.

Budowa tego muzeum zakończyła się w 2008 r., a otwarciu muzeum towarzyszyła konferencja naukowa „Athens International Conference on the Return of Cultural Objects to their Countries of Origin”, zorganizowana przez greckie ministerstwo kultury pod auspicjami UNESCO. W dyskusjach prawników, archeologów, naukowców, muzealników, dziennikarzy i polityków wyraźnie wybrzmiało stwierdzenie, że kluczowym aspektem reintegracji narodowego dziedzictwa kulturowego, którego części zostały wywiezione przed 1970 r. w sposób zgodny z prawem, jest dialog międzykulturowy. Omawiane przykłady zwrotów dziedzictwa wywiezionego przed 1970 r. nie były rezultatem postępowania sądowego, lecz negocjacji i dobrej woli obu stron. Podczas konferencji zaproponowano stworzenie obszer-

---

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ A. M'Bow, *The Acropolis in danger: an appeal by the Director-General of UNESCO*, 1977, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000046519> [dostęp: 30.05.2022].

nego instrumentu prawnego, który ułatwiłby tego rodzaju negocjacje, i wskazano potrzebę zrewidowania ustawodawstwa krajowego i regulaminów muzealnych⁴⁹. W czasie konferencji głos zabrał także grecki minister kultury Michalis Liapis. Podkreślił on symboliczną wymowę pustej przestrzeni Muzeum Akropolu, czekającego na marmury partenonskie. Dziewięć miesięcy później, w dniach 25-28 listopada 2008 r. ICPRCP spotkał się na nadzwyczajnej sesji zwołanej z okazji 30. rocznicy swojego utworzenia. W rekomendacji odwołał się do konferencji w Atenach i potwierdził, że niektóre dobra kultury w pełni ujawniają swoją autentyczność i wyjątkową wartość wyłącznie w kontekście kulturowym, w którym zostały stworzone. Podkreślił również niebagatelną rolę środków polubownych, negocjacji, mediacji i koncyliacji przy rozwiązywaniu tego typu sporów⁵⁰.

Biorąc pod uwagę konkluzje konferencji, tj. trwały brak zgody co do statusu prawnego marmurów partenonskich i bezstronność ICPRCP, Grecja zwróciła się do Anglii z propozycją przeprowadzenia mediacji w sprawie reintegracji marmurów partenonskich. Wielka Brytania odmówiła, tłumacząc, że forma mediacji przyjęta na 16. sesji ICPRCP w 2010 r. może dotyczyć wyłącznie państw członkowskich, a nadto zaangażowanie się w takie działanie negowałoby niezależność British Museum⁵¹. Mimo tego Grecja stale dąży do odzyskania marmurów drogą dyplomatyczną i wbrew radom prawników Geoffreya Robertsona, Normana Palmera i Amal Clooney nie zdecydowała się na złożenie pozwu do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Brak skorzystania z rady Aristides Baltas grecki minister kultury uzasadnił ryzykiem, że potencjalne oddalenie pozwu oznaczałoby ostateczne, niekorzystne dla Grecji zakończenie sprawy⁵².

Grecja, nie tracąc nadziei na odzyskanie marmurów, w swojej polityce koncentruje się na zdobyciu poparcia opinii publicznej. Przykładem ilustrującym tę strategię jest reakcja premiera Grecji Antonisa Samarasa na decyzję dyrektora British Museum Neila MacGregora dotyczącą wypożyczenia rzeźby boga rzeki Illiosa Państwowemu Muzeum Ermitażu w Sankt Petersburgu niedługo po tym, jak Rosja dokonała aneksji Krymu. Z jednej strony działania rosyjskie spotkały się z po-

⁴⁹ *Museum International...* op. cit.

⁵⁰ *Expert meeting and extraordinary session in celebration of the 30th anniversary of the Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation (ICPRCP): its Past and Future, 25-28 November 2008, Seoul, Republic of Korea, Recommendation, UNESCO Doc. CLT.2008/COMEX.1/RECOM., <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000182743> [dostęp: 30.05.2022].*

⁵¹ *Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation, 20th session, Paris 2016, Report of the Secretariat on the follow-up to the recommendations and decisions adopted during the 19th Session, UNESCO Doc. ICPRCP/16/20.COM/5, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000369041?posInSet=1&queryId=35f4bbde-a411-45c0-a0a1-5a0facb0498a> [dostęp: 10.09.2022].*

⁵² H. Smith, *Greece drops option of legal action in British Museum Parthenon marbles row*, „The Guardian”, 13 maja 2015, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/may/13/greece-drops-option-legal-action-british-museum-parthenon-marbles-row> [dostęp: 20.07.2022].

tępieniem przez Wielką Brytanię, z drugiej jednak uznała ona, że kultura wznosi się ponad podziały polityczne i warto ją wykorzystać do uzyskania przychylności i sympatii Federacji Rosyjskiej. Grecja uznała tę opinię za prowokację do działania w celu odzyskania utraconych dzieł sztuki. Jednocześnie przypomniano wtedy jeden z argumentów, że marmury Partenonu są zbyt kruche, by je transportować, co ujawniło niekonsekwentność brytyjskiej polityki⁵³. Dodatkowym asumptem do podjęcia sprawy marmurów Partenonu było również opuszczenie przez Anglię Unii Europejskiej. Upadł bowiem wówczas argument o wspólnej identyfikacji kulturowej i braku granic europejskich, co miało ułatwiać powszechny dostęp do zabytku w londyńskim muzeum⁵⁴.

Różnorodna działalność Grecji powoli zaczyna przynosić oczekiwany rezultat. Według sondaży organizowanych przez YouGov, międzynarodową firmę zajmującą się badaniami społeczeństwa i analizą danych, zwrot marmurów Partenonu w 2021 r. popierało 59% ankietowanych Brytyjczyków⁵⁵. Jest to znaczny wzrost w stosunku do wyniku z 2014 r., wynoszącego 37%⁵⁶. Na forum ICPRCP Grecja stale cieszy się poparciem innych państw ubiegających się o zwrot swojego dziedzictwa, takich jak: Wenezuela, Argentyna, Włochy, Panama, Egipt, Zambia, Gabon czy Cypr. Znaczna część państw, mimo że nie popiera zwrotu marmurów *explicite*, nawołuje strony do nawiązania rozmów.

Do 2018 r. ICPRCP nie opowiadał się jednoznacznie za zwrotem marmurów Partenonu. Wydał łącznie 15 rekomendacji, w których wyrażał nadzieję, że negocjacje zostaną zakończone w sposób zadowalający dla obu stron. Postulował, aby Dyrektor Generalny UNESCO niezmiennie zachęcał strony do rozmów i proponował wsparcie UNESCO w prowadzeniu dyskusji między stronami. Uchwały komitetu nie przynosiły rezultatów, dlatego na 21. jego sesji po raz pierwszy potwierdzono formalnie etyczne, historyczne i kulturowe podstawy roszczeń Grecji⁵⁷. Grecja wy-

⁵³ M. Taylor, *British Museum right to loan Parthenon marbles to Russia, says minister*, „The Guardian”, 14 grudnia 2014, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2014/dec/14/british-museum-parthenon-marbles-russia-sajid-javid> [dostęp: 20.07.2022].

⁵⁴ C. Hickey, *Leaked draft of EU papers stirs Parthenon Marbles dispute*, „The Art Newspaper”, 19 lutego 2020, <https://www.theartnewspaper.com/2020/02/19/leaked-draft-of-eu-paper-stirs-parthenon-marbles-dispute> [dostęp: 20.07.2022].

⁵⁵ YouGov, *The Parthenon Marbles are a collection of Ancient Greek sculptures that were removed from the Acropolis in Athens from 1801-12 (when Greece was ruled by the Ottoman Empire) and have been on display in the British Museum since 1817. The Greek government has requested their permanent return, but the British Museum has refused. Where do you believe the Parthenon Marbles belong?*, <https://yougov.co.uk/topics/travel/survey-results/daily/2021/11/23/9b053/2> [dostęp: 30.05.2022].

⁵⁶ W. Jordan, *British people tend to think Elgin Marbles should be returned*, <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2014/10/18/british-people-tend-want-elgin-marbles-returned> [dostęp: 30.05.2022].

⁵⁷ *Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 21st session, Paris, 2018, Report of the Secretariat on the follow-up to the recommendations and decisions adopted during the 20th Session, Recommendation on the Parthenon Sculptures 21. COM, UNESCO Doc. ICPRCP/18/21.COM/5. REV, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000369197?posInSet=1&queryId=cf9d53fa-2add-4984-a05d-fdc5bdbcba7> [dostęp: 30.05.2022].

słała zatem Wielkiej Brytanii kolejne zaproszenie na spotkanie eksperckie w Atenach, które jednak ponownie zostało odrzucone. W tej sytuacji podczas 22. sesji we wrześniu 2021 r. ICPRCP wezwał Grecję i Zjednoczone Królestwo do intensyfikacji wysiłków w celu osiągnięcia zadowalającego dla obu stron rozwiązania problemu⁵⁸. Podczas sesji przyjęto również decyzję nawołującą Wielką Brytanię do ponownego rozważenia swojego stanowiska i przystąpienia do rzeczywistego dialogu z Grecją⁵⁹. Mimo wezwania Wielka Brytania nie zrewidowała swojego stanowiska. Zarzucała ICPRCP, że decyzja nie została podjęta w zwyczajowo przyjęty sposób, czyli bez uprzedzenia umożliwiającego dyskusję na jej temat.

W listopadzie 2021 r. w Londynie odbyło się oficjalne spotkanie Kyriakosa Mitsotakisa, premiera Grecji, z Borisem Johnsonem, premierem Wielkiej Brytanii. Johnson przyznał, że rozumie szczególną, symboliczną wartość potencjalnego zjednoczenia Partenonu, jednak podtrzymał stanowisko, że decyzja umożliwiająca zwrot nie jest zależna od niego⁶⁰. Dopiero w kwietniu 2022 r. w odpowiedzi na list Sekretariatu UNESCO z propozycją koordynacji rozmów Wielka Brytania zaproponowała zorganizowanie spotkania na szczepku ministrów kultury Liny Mendoni ze Stephenem Parkinsonem. Grecja poinformowała Sekretariat o przyjęciu propozycji. Spotkanie między stronami ma zostać zorganizowane w ustalonym w przyszłości czasie. W trakcie 23. sesji, ICPRCP wyraził nadzieję, że rozmowy doprowadzą do zakończenia sprawy zjednoczenia marmurów partenonskich⁶¹.

Zakończenie

Grecja nieustannie zabiega o zwrot marmurów partenonskich. Podkreśla, że istnieje silna więź łącząca dzieła sztuki z terytorium, na którym zostały wytworzone. Teza mówiąca o nielegalności pozyskania rzeźb nie została jednak udowodniona. Wielka Brytania utrzymuje, że lord Elgin miał dobre intencje i wywiózł rzeźbiene części Partenonu, aby zapobiec ich zniszczeniu. Konsultował się w tej sprawie

⁵⁸ *Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 22nd session, Paris, 2021, Recommendation 22.COM 6, UNESCO Doc. ICPRCP/21/22.COM/Decisions, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379856?posInSet=1&queryId=N-EXPLORE-04d58a5e-7237-49d6-a045-04d98cfd9d53> [dostęp: 30.05.2022].

⁵⁹ *Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 22nd session, Paris, 2021, Decision 22.COM 6, UNESCO Doc. ICPRCP/21/22.COM/Decisions, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379856?posInSet=1&queryId=N-EXPLORE-04d58a5e-7237-49d6-a045-04d98cfd9d53> [dostęp: 30.05.2022].

⁶⁰ H. Smith, *Greek PM to make Parthenon marbles key issue in meeting with Boris Johnson*, „The Guardian”, 15 listopada 2021, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2021/nov/15/greek-pm-kyriakos-mitsotakis-parthenon-marbles-boris-johnson> [dostęp: 10.09.2022].

⁶¹ *Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 23rd session, Paris, 2022, Recommendations of the working group on the revisions to the UNESCO International Code of Ethics for Dealers in Cultural Property, UNESCO Doc. ICPRCP/22/23.COM/12, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381487> [dostęp: 9.09.2022].

z władzami osmańskimi, które miały ówczesnie zwierzchnictwo nad Atenami, i uzyskał od nich pozwolenie na swoje działania. Zwolennicy ponownej integracji zabytku uzasadniają potrzebę zwrotu również dodatkowymi zaletami, jakie uzyskałyby marmury, gdyby znalazły się w otoczeniu, w którym zostały wytworzone. W rzeczywistości jednak marmury nie zostałyby wystawione *in situ*, lecz w znajdującym się nieopodal Muzeum Akropolu. Z tego powodu argument ten wydaje się być bezzasadny. Niektórzy uważają również, że oddanie Grecji rzeźb miałoby symboliczny wymiar, czyli akt odwrócenia skutków imperializmu.

Ze względu na niemożliwość podważenia stanowiska strony brytyjskiej i dyskusyjność argumentów za zwrotem marmurów Grecja stara się koncentrować na wzbudzaniu zainteresowania opinii publicznej. Na przykład porusza temat marmurów w trakcie oficjalnych spotkań przedstawicieli władz państwowych, zbudowała muzeum i eksponuje w nim miejsca na rzeźby. Wszystkie te działania przynoszą częściowy rezultat. Coraz większa liczba Brytyjczyków opowiada się za zwrotem marmurów partenońskich, a w 13. rocznicę otwarcia Muzeum Ateńskiego odbył się nawet protest przed British Museum wobec nieugiętej postawy tej instytucji. W ostatnim czasie również brytyjskie media są bardziej przychylnie stanowisku Grecji. Na przykład w 2022 r. „The Times”, który tradycyjnie popiera partię konserwatywną, otwarcie wypowiedział się za zwrotem marmurów, podobnie jak czasopismo „The Observer”, które zwykle sprzyja Partii Pracy. Postulaty Grecji cieszą się również coraz większym poparciem innych państw, a na niekorzyść Wielkiej Brytanii przemawia jej brak gotowości do podjęcia współpracy.

Wzrost zainteresowania sprawą marmurów partenońskich wykorzystują również brytyjscy politycy. W styczniu 2018 r. przewodniczący Partii Pracy Jeremy Corbyn powiedział, że jeżeli wygra wybory, to podejmie decyzję o zwrocie rzeźb. W sprawie zabiera głos również coraz więcej parlamentarzystów. Jest to sposób na zdobycie poparcia politycznego wśród społeczeństwa. Politycy generalnie nie są zwolennikami reintegracji narodowego dziedzictwa kulturalnego i zwrotów dóbr kultury do państw pochodzenia. Podkreślają oni, że sprawa marmurów partenońskich jest wyjątkowa i nie powinna pociągać za sobą dalszych konsekwencji w postaci zobowiązania do oddania innych eksponatów muzealnych. Elizabeth Marlowe zauważyła równocześnie, że sprawa nie jest wyjątkowa. W British Museum znajduje się bowiem wiele eksponatów, które także są integralną częścią innych zabytków o wielkim, symbolicznym znaczeniu. Ich sprawa nie jest jednak tak bardzo nagłośniona, wobec czego politycy nie wypowiadają się publicznie za reintegracją dziedzictwa⁶².

Aby rozwiązanie sprawy marmurów partenońskich nie stało się jedynie sukcesem politycznym, potrzebna jest płaszczyzna ułatwiająca współpracę między państwami. W przypadku zwrotów dóbr kultury może nią być ICPRCP. Działalność komitetu pozwala na niekonwencjonalne rozstrzygnięcie problemu, zgodne z wolą

---

⁶² E. Marlowe, op. cit.

obu stron. Stwarza on przestrzeń dla jednostkowego rozwiązania każdej sprawy przez dialog i negocjacje. Nie powinny się one ograniczać się wyłącznie do kwestii zwrotu bądź pozostawienia marmurów w Londynie. Zaangażowanie się stron w rozmowy mogłoby sprzyjać rozwojowi zróżnicowanych form zacieśnienia współpracy między narodami i instytucjami kulturalnymi, np. wykonanie dokładnych odlewów na podstawie prześwietleń 3D bądź długoterminowe wypożyczenia. Według władz British Museum londyńska i ateńska ekspozycja marmurów Partenonów przedstawiają dwie różne, wzajemnie uzupełniające się historie⁶³. Obie strony stoją więc przed wyzwaniem uchwycenia i zaprezentowania fenomenu Partenonu, ponieważ, jak stwierdziła Mary Beard, „poczucie straty, nieobecności i pragnienia daje temu arcydziełu kulturową moc i doniosłość”⁶⁴. Dyskusje nie powinny koncentrować się wyłącznie na tym, gdzie eksponować marmury Partenonów, lecz jak za ich pomocą przedstawić skomplikowaną, tajemniczą i wielowarstwową historię.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, *status quo* sprawy marmurów Partenonów jest zgodny z poglądem o światowym charakterze dziedzictwa ludzkości. Zgodnie z nim rzeźby nie muszą zostać zwrócone, ponieważ nie ma dowodów na nielegalność ich wywozu z miejsca pochodzenia, a z drugiej strony w British Museum są traktowane jako element wspólnego dziedzictwa ludzkości, jako łatwo dostępny i dobrze chroniony eksponat. Taki stan rzeczy jest nie do zaakceptowania dla zwolenników narodowego dziedzictwa kulturowego, którzy podkreślają doniosłość więzi narodu ze swoim dziedzictwem. Halina Nieć dodaje, że owa łączność dobra kultury z terytorium jest silniejsza niż z całą ludzkością⁶⁵, dlatego nie można wykluczyć, że kiedyś marmury zostaną zwrócone do Grecji. Mimo tego, że reintegracja dziedzictwa w wielu przypadkach jest jak najbardziej zasadna, wywody można zakończyć stwierdzeniem, że w podjęciu decyzji o umiejscowieniu dobra kultury należy zawsze uwzględnić indywidualne okoliczności sprawy.

Bibliografia

- Beard M., *Partenon*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2017.
- British Museum Act 1963, 10 July 1963, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1963/24/contents> [dostęp: 20.07.2022].
- Browning R., *The Parthenon in History*, w: C. Hitchens, *The Parthenon Marbles the Case for Reunification*, Verson, London-New-York 2008.
- Clair W., *Lord Elgin and the Marbles*, Oxford University Press, Oxford 1998.
- Expert meeting and extraordinary session in celebration of the 30th anniversary of the Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Ori-*

⁶³ The British Museum, *The position of the Trustees of the British Museum*, <https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story/contested-objects-collection/parthenon-sculptures/parthenon> [dostęp: 15.07.2022].

⁶⁴ M. Beard, op. cit., s. 200.

⁶⁵ H. Nieć, op. cit.

- gin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation (ICPRCP): its Past and Future*, 25-28 November 2008, Seoul, Republic of Korea, Recommendation, UNESCO Doc. CLT.2008/COMEX.1/RECOM., <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000182743> [dostęp: 30.05.2022].
- Grecka-Żołyńska A., *Wprowadzenie*, w: A. Grecka-Żołyńska (red.), *Restytucja zabytków w Polsce. Ograniczenia i perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2019.
- Hickley C., *Leaked draft of EU papers stirs Parthenon Marbles dispute*, „The Art Newspaper”, 19 lutego 2020, <https://www.theartnewspaper.com/2020/02/19/leaked-draft-of-eu-paper-stirs-parthenon-marbles-dispute> [dostęp: 20.07.2022].
- Hitchens C., *The Parthenon Marbles the Case for Reunification*, Verso, London–New York 2008.
- Holocaust (Return of Cultural Objects) Act 2009, 12 November 2009, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2009/16/introduction> [dostęp: 20.07.2022].
- Human Tissue Act 2004, 15 November 2004, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/30> [dostęp: 20.07.2022].
- Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 3rd session, Istanbul 1983, Final Report, UNESCO Doc. CLT.83/CONF.216/8, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000057838?posInSet=1&queryId=1e050da3-2cc5-436a-aa3e-c09e29232569> [dostęp: 30.05.2022].
- Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 4th session, Athens–Delphi 1985, Final Report, UNESCO Doc. CLT.85/CONF.202/7, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000065016?1=null&queryId=N-EXPLORE-00919496-d54c-4efb-b416-cf18801a243d> [dostęp: 30.05.2022].
- Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 8th session, Guatemala 1993, Report by the secretariat, UNESCO Doc. CLT.93/CONF.203/2, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000096166?162=null&queryId=cdecce8b-abae-478e-93fa-638c289cf15f> [dostęp: 30.05.2022].
- Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 20th session, Paris 2016, Report of the Secretariat on the follow-up to the recommendations and decisions adopted during the 19th Session, UNESCO Doc. ICPRCP/16/20.COM/5, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000369041?posInSet=1&queryId=35f4bbde-a411-45c0-a0a1-5a0facb0498a> [dostęp: 10.09.2022].
- Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 21st session, Paris, 2018, Report of the Secretariat on the follow-up to the recommendations and decisions adopted during the 20th Session, Recommendation on the Parthenon Sculptures 21. COM, UNESCO Doc. ICPRCP/18/21.COM/5. REV, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000369197?posInSet=1&queryId=cf9d53fa-2add-4984-a05d-fdc5bdcbafa7> [dostęp: 30.05.2022].
- Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 22nd session, Paris, 2021, Recom-

- mendation 22.COM 6, UNESCO Doc. ICPRCP/21/22.COM/Decisions, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379856?posInSet=1&queryId=N-EXPLORE-04d58a5e-7237-49d6-a045-04d98cfd9d53> [dostęp: 30.05.2022].
- Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 22nd session, Paris, 2021, Decision 22.COM 6, UNESCO Doc. ICPRCP/21/22.COM/Decisions, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379856?posInSet=1&queryId=N-EXPLORE-04d58a5e-7237-49d6-a045-04d98cfd9d53> [dostęp: 30.05.2022].
- Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in Case of Illicit Appropriation*, 23rd session, Paris, 2022, Recommendations of the working group on the revisions to the UNESCO International Code of Ethics for Dealers in Cultural Property, UNESCO Doc. ICPRCP/22/23.COM/12, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381487> [dostęp: 09.09.2022].
- Jenkins T., *Keeping Their Marbles: How the Treasures of the Past Ended Up in Museums – And Why They Should Stay There*, Oxford University Press, Oxford 2016.
- Jordan W., *British people tend to think Elgin Marbles should be returned*, <https://yougov.co.uk/topics/politics/articles-reports/2014/10/18/british-people-tend-want-elgin-marbles-returned> [dostęp: 30.05.2022].
- Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobieganiu nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r., Dz. U. z 1974 r. Nr 20, poz. 106.
- Konwencja UNIDROIT o skradzionych lub nielegalnie wywiezionych dobrach kultury, tłum. W. Kowalski, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1996.
- Korka E., *Final Synthesis and Conclusions of the Athens Conference*, w: *Museum International. Return of cultural objects: The Athens Conference*, vol. 61, nr 1-2/241-242, UNESCO, maj 2009, s. 153-159, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000182992> [dostęp: 30.05.2022].
- Kowalski W., *Restytucja dzieł sztuki w prawie międzynarodowym*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1989.
- M'Bow A., *The Acropolis in danger: an appeal by the Director-General of UNESCO*, 1977, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000046519> [dostęp: 30.05.2022].
- Marlowe E., *Why the Elgin Marbles Should Not be Returned to Greece... Yet*, 2021, <https://hyperallergic.com/686631/why-the-elgin-marbles-should-not-be-returned-to-greece-yet/> [dostęp: 15.07.2022].
- Mercuri M., *UNESCO in Mexico*, Meksyk 1982, <https://melinamercurifoundation.com/speeches1/> [dostęp: 30.05.2022].
- Merryman J.H., *The nation and the object*, w: J. Cuno (red.), *Whose Culture? The promise of museums and the debate over antiquities*, Princeton University Press, Princeton–Oxford 2009.
- Merryman J.H., *Thinking About the Elgin Marbles*, „Michigan Law Review” 1985, vol. 83, z. 8.
- Merryman J.H., *Two Ways of Thinking About Cultural Property*, „The American Journal of International Law” 1986, vol. 80, nr 4.
- Museum International. Return of cultural objects: The Athens Conference*, vol. 61, nr 1-2/241-242, UNESCO, maj 2009, s. 153-159, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000182992> [dostęp: 30.05.2022]

- Nieć H., *Ojczyzna dzieła sztuki. Międzynarodowa ochrona integralności narodowej spuścizny kulturalnej*, PWN, Warszawa–Kraków 1980.
- Rau M., *Nielegalny obrót dziełami sztuki w wybranych porządkach krajowych i prawie ponadnarodowym. Zagadnienia porównawcze odnośnie do przepisów karnych market nations i source nations*, „Studia Prawnicze i Administracyjne” 2014, nr 9(3).
- Roberson G., *Who owns history? Elgins Loot and the Case for Returning Plundered Treasure*, Biteback Publishing, London 2020.
- Rudenstine D., *Trophies for the Empire: The Epic Dispute Between Greece and England Over the Parthenon Sculptures in the British Museum*, „Cardozo Arts & Entertainment Law Journal” 2021, vol. 39.
- Sanborn A., *The Reunification of the Kwakwaka'wakw mask with its cultural soul*, w: *Museum International. Return of cultural objects: The Athens Conference*, vol 61, nr 1-2/241-242, UNESCO, maj 2009, s. 86, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000182992> [dostęp: 30.05.2022].
- Smith H., *Greece drops option of legal action in British Museum Parthenon marbles row*, „The Guardian”, 13 maja 2015, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/may/13/greece-drops-option-legal-action-british-museum-parthenon-marbles-row> [dostęp: 20.07.2022].
- Smith H., *Greek PM to make Parthenon marbles key issue in meeting with Boris Johnson*, „The Guardian”, 15 listopada 2021, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2021/nov/15/greek-pm-kyriakos-mitsotakis-parthenon-marbles-boris-johnson> [dostęp: 10.09.2022].
- Taylor M., *British Museum right to loan Parthenon marbles to Russia, says minister*, „The Guardian”, 14 grudnia 2014, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2014/dec/14/british-museum-parthenon-marbles-russia-sajid-javid> [dostęp: 20.07.2022].
- The British Museum, *The position of the Trustees of the British Museum*, <https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story/contested-objects-collection/parthenon-sculptures/parthenon> [dostęp: 15.07.2022].
- UNESCO World Conference on Cultural Policies, Mexico City, 26 July – 6 August 1982, Final Report, Recommendation No. 55, UNESCO Doc. CLT/MD/1, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000052505> [dostęp: 30.05.2022].
- YouGov, *The Parthenon Marbles are a collection of Ancient Greek sculptures that were removed from the Acropolis in Athens from 1801-12 (when Greece was ruled by the Ottoman Empire) and have been on display in the British Museum since 1817. The Greek government has requested their permanent return, but the British Museum has refused. Where do you believe the Parthenon Marbles belong?*, <https://yougov.co.uk/topics/travel/survey-results/daily/2021/11/23/9b053/2> [dostęp: 30.05.2022].